

PROVOCĂRI ALE LEXICOGRAFIEI TOPONIMICE DE TIP STRUCTURAL

Daniela BUTNARU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-4477>

*Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”,
Academia Română – Filiala Iași*

Rezumat. *Prezentăm, în comunicarea noastră, câteva dintre provocările cu care se confruntă redactorii dicționarilor toponimice pentru regiunea Moldovei (de pe teritoriul actual al României), realizate conform principiilor lexicografiei structurale, teoretizate de Dragoș Moldovanu. Structura unui articol de dicționar reflectă, pe cât posibil, situația de pe teren, conform căreia de multe ori numele unui obiect sociogeografic considerat de către denominatori a fi mai important va ajunge în componența denumirilor altor unități geografice din zonă, rezultând câmpuri toponimice. Printre dificultățile întâmpinate la redactare se numără identificarea etimologiei toponimice prin indicarea motivului pentru care un obiect geografic a primit acea denumire și nu alta, stabilirea toponimului-nucleu și urmărirea proceselor de polarizare și diferențiere toponimică în urma cărora se dezvoltă câmpurile toponimice.*

Cuvinte-cheie: *lexicografie toponimică, câmp toponimic, etimologie, polarizare, diferențiere.*

Structural Toponymic Lexicography Challenges

Abstract. *In our paper, we present some of the challenges faced by the editors of toponymic dictionaries for the Moldavia region (within the current territory of Romania), created according to the principles of structural lexicography, as theorized by Dragoș Moldovanu. The structure of a dictionary entry reflects, as much as possible, the situation on the field, according to which the name of a sociogeographical object considered by the nominators to be more important often becomes part of the names of other geographical units in the area, resulting in toponymic fields. Among the difficulties encountered in editing are the identification of toponymic etymology by indicating the reason why a geographical object received that specific name and not another, determining the core toponym, and tracking the processes of toponymic polarization and differentiation through which toponymic fields develop.*

Keywords: *toponymic lexicography, toponymic field, etymology, polarization, differentiation.*

1. Preliminarii. Lexicografia toponimică românească

Deși numele de locuri au interesat din cele mai vechi timpuri scriitorii, istoricii, geografii, lingviștii, dicționare toponimice au apărut doar relativ recent. În România

există două tipuri mari de astfel de lucrări lexicografice: cele individuale, redactate de autori interesați de obicei de toponimele dintr-o mică arie, și cele realizate la nivel instituțional, de echipe de cercetare, în cadrul unor proiecte zonale.

În privința lucrărilor din a doua categorie, până în prezent au fost acoperite complet provinciile Banat (*Dicționarul toponimic al Banatului*, șapte volume, 1984–1994), Oltenia (*Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, șapte volume, 1993–2007) și Muntenia (*Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, șapte volume, 2005–2023). Deși diferite ca volum al materialului, cele trei proiecte urmăresc, în linii mari, aceeași concepție lexicografică, propusă de Gheorghe Bolocan. Cuvintele-titlu, aranjate alfabetic, sunt urmate de informații „prezentate din trei puncte de vedere: istoric, geografic și administrativ, toate aceste perspective, legate organic între ele, fiind la fel de importante pentru destinul unui toponim” (Cojocaru, 2002–2003, p. 225). Există, în aceste dicționare, și „articole-matcă”, acestea adună tot materialul pentru cazurile în care „aceeași denumire sau numai un element al denumirii este folosit pentru mai multe obiecte, localizate într-o arie mai extinsă decât comuna, de regulă chiar în întreaga regiune cercetată” (*ibidem*), dar diferite de conceptul toponimului-nucleu în jurul căruia s-a format un câmp toponimic reprezentat lexicografic, după cum vom vedea, în lucrările moldave.

Din *Tezaurul toponimic al României. Transilvania* sunt realizate doar trei volume, pe județe (*Județul Sălaj* – 2006) sau pe bazine hidrografice (*Valea Hășdății* – 2006, *Valea Ierii* – 2010); prin faptul că uneori este redată motivația toponimică și prin trimiterile care se fac la finalul articolului la alte toponime având la bază cuvântul-titlu, aceste lucrări se apropie de metoda specifică dicționarelor toponimice pentru provincia Moldova.

Pentru toponimia Moldovei (de pe actualul teritoriu al României) au fost realizate, până în prezent, mai multe lucrări, sub titlul-umbrelă *Tezaurul toponimic al României. Moldova*: volumul I cuprinde *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale. 1772–1988* (lucrare colectivă, structurată în două părți, publicate în 1991, respectiv 1992), *Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona)*, lucrare colectivă tipărită în 2004, și *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395–1789)*, redactată de Dragoș Moldovanu (2005); volumul II, intitulat *Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, este compus din alte două părți: 1. *Toponime personale*¹ (2014) și 2. *Toponime descriptive*² (2021); volumul III, constând dintr-un dicționar al toponimiei din bazinul superior al Bârladului, redactat de Mircea Ciubotaru, este în curs de apariție.

În prezent, colectivul de la Departamentul de toponimie al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, s-a angajat să realizeze un dicționar toponimic mai cuprinzător decât precedentul – considerat, așa cum arată și titlul, a fi „mic” –, care să adune toate oiconimele, dar

¹ Partea 1 este dedicată numelor de locuri formate de la un antroponim (*Angheleștii, Buhuș, Cotnarul, Dobrosloveștii, Gherăieștii, Miron Costin, Nicolina, Sălcenii, Umbrăreștii* etc.).

² Partea a 2-a este consacrată toponimelor care s-au format de la entopice sau apelative (*Balta Arsă, Bistra, Costișa, Hârtopul, Iezerul, Moldova, Neamțul, Pometea, Sărata, Tulgheșul* ș. a.).

și alte toponime majore, reprezentative pentru formarea și evoluția toponimiei de pe teritoriul Moldovei, pe care să le prezinte tot în cadrul câmpurilor formate în jurul acestor denumiri sau care includ astfel de nume proprii. Prognozăm că primul volum al acestei lucrări (literele A–C) va fi predat editurii în anul 2025.

2. Dicționarul toponimic al Moldovei, structural și etimologic. Câteva principii lexicografice

Dicționarele care abordează numele de locuri din provincia Moldova sunt realizate cu respectarea unor norme diferite în comparație cu lucrările corespondente pentru celelalte regiuni românești, așa cum am menționat deja mai sus. O analiză comparativă a acestor tipuri diferite de redactări lexicografice a fost surprinsă într-o comunicare prezentată la Conferința internațională de onomastică „Numele și numirea”, ediția a III-a: *Convențional/neconvențional în onomastică* (v. Butnaru et al., 2015).

În privința structurii lexicografice, *Dicționarul toponimic al Moldovei, structural și etimologic* are la bază, ca și *Micul dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, asocierea articol lexicografic – câmp toponimic. Teoria câmpurilor toponimice a fost teoretizată de regretatul profesor universitar și cercetător Dragoș Moldovanu, care, în urma unei experiențe vaste de cercetare toponimică pe teren, a observat că, adesea, într-o anumită zonă, de la un toponim-nucleu se pot forma, în urma unor procese numite polarizare sau diferențiere, alte toponime. De exemplu, de la numele unui lac *Bolătăul* s-a format și oiconimul *Bolătăul*, pentru că satul denumit astfel s-a înființat în apropierea acelei întinderi de apă. De la numele satului botoșănean *Cordăreni* au luat naștere, prin polarizare toponimică, următoarele denumiri care desemnează obiecte geografice de pe teritoriul satului respectiv: *Pădurea Cordăreni*, *Drumul Cordărenilor*, *Iazul din Cordăreni*, *Țarina Cordăreni*, iar de la acesta din urmă, *Dealul Țarina Cordărenilor*.

<i>Cordăreni</i>	→ <i>Pădurea Cordăreni</i>	
	→ <i>Drumul Cordărenilor</i>	
	→ <i>Iazul din Cordăreni</i>	
	→ <i>Țarina Cordăreni</i>	<i>Dealul Țarina Cordărenilor</i>

Polarizarea toponimică este „procesul de creare a unor derivate toponimice de la un toponim-nucleu, corespunzând obiectului cel mai important dintr-o mapă geografică continuă (unitară)”, iar numele topice dezvoltate de la un nucleu „au configurație identică, ele fiind sintagme (analitice sau sintetice) cu un determinant unic, și anume toponimul primar, și cu determinate multiple, reprezentând termeni care desemnează clasa de obiecte geografice” (Moldovanu, 2010, p. 18).

Un alt proces structural toponimic teoretizat de Dragoș Moldovanu și folosit în lucrările lexicografice ieșene este diferențierea toponimică, prin care rezultă denumiri ale unor părți ce compun o unitate sociogeografică (v. Moldovanu, 2010, p. 19). De exemplu, satul *Cordăreni* a fost divizat, de-a lungul vremii, în

două părți, numite în funcție de mărime (*Cordărenii Mici* și *Cordărenii Mari*) sau de vechime (*Cordărenii Vechi* și *Cordărenii Noi*). Pentru că, în secolele XVIII–XIX, satul Cordăreni și moșia acestuia erau împărțite între doi proprietari, acest lucru s-a reflectat și la nivelul denotației; astfel, dicționarul va surprinde formarea, în urma procesului de diferențiere toponimică, a denumirilor *Cordărenii lui* [Nicolae] *Gafencu* sau *Cordărenii Gafencului*, *Cordărenii-Gafencu* și chiar *Fandolijewu Slobodka* – un calc ucrainean însemnând „Slobozia lui Afenduli” –, iar pentru cealaltă parte a satului, *Cordărenii Mănăstirii Doljești*, *Cordărenii Mănăstirii*, *Cordărenii Mănăstirești* și, după secularizarea averilor mănăstirilor, *Cordărenii Statului*:

Cordărenii → *Cordărenii Mari*

→ *Cordărenii Mici*

Cordărenii → *Cordărenii Vechi*

→ *Cordărenii Noi*

Cordărenii → *Cordărenii lui Gafencu*

→ *Cordărenii Mănăstirii/Statului*

În afară de structurarea articolului lexicografic în funcție de câmpul toponimic format în jurul unei denumiri-nucleu, redactorii dicționarului realizate la Filiala din Iași a Academiei Române și-au propus indicarea și explicarea diferitelor variante ale toponimelor atestate, care pot fi rezultatele unor transformări fonetice, pot reflecta erori de scriere, confuzii cu numele altor sate, analogii cu diferite cuvinte ori transcrierea lor în alte limbi.

O altă diferență față de celelalte dicționare toponimice românești este identificarea, la paragraful destinat etimologiei, a motivului pentru care un loc poartă un anumit nume. Este vorba de încercarea, în măsura în care dispunem de informații din documente, monografii sau anchete de teren, de a indica mai mult decât antroponimul sau entopicul care stau la baza unui nume de loc. În cazul exemplificat mai sus, al localității Bolătău, etimologia este următoarea: „ent. **bolătău** «lac» în funcție topon.; lacul, format «pentru că s-a rupt dealul Chironul și s-a umplut locul cu apă» (NALR–DATE, 257³), ar fi existat până pe la 1871 (ANTOHI, L. 144)” (TTRM, II₂, p. 33); pentru oiconimul Cordăreni, la etimologie se precizează că s-a format „de la supra[numele] boierului Andreico **Cordariul** (fiul lui Iuban cel Bătrân, menționat la 1519, când s[atul] Cordăreni este cumpărat de panul Dragotă Săcuianul, ceașnicul, de la copiii ficei lui Andreico Cordariul, Neaga COSTĂCHESCU, D.M.ș. 128) cu suf. col. **-eni**” (TTRM, II₁, p. 95).

³ În cazul citatelor din alte lucrări, am redat întocmai și siglele utilizate acolo.

În cazul în care documentele sau anchetele de teren consemnează mai multe variante sau echivalente toponimice folosite pentru desemnarea aceluiași obiect geografic, acestea au fost preluate, pentru o mai bună reflectare a evoluției sistemului denominativ. În cadrul dicționarului aflat acum în curs de redactare, aceste echivalente sunt prezentate cronologic.

3. Dificultăți privind stabilirea nucleului

Situațiile exemplificate mai sus sunt unele simple, care nu pun mari probleme, deoarece documentația ne-a ajutat atât la stabilirea etimologiei, cât și la structurarea câmpului toponimic. Dar există foarte multe cazuri în care necunoașterea originii toponimului ne pune în dificultate, uneori chiar imposibilitatea de a afla care a fost primul obiect sociogeografic denumit și care au fost direcțiile de polarizare în urma cărora s-au format toponimele secundare (v. și Prisacaru, 2018, p. 2-4). Așadar, prima și, de multe ori, cea mai importantă etapă în redactarea *Dicționarului toponimic al Moldovei, structural și etimologic* este aflarea nucleului toponimic și a etimologiei acestuia. De exemplu, în cazul câmpului format din denumirile *Mălăiești* (atestat în documente și cu forma *Mălăește*), *Dealul Mălăiești*, *Podișul Mălăiești*, *Iazul Mălăiești* și *Podgoria Mălăiești* (TTRM, II, p. 253), atestarea într-un document din 1636 a vistiernicului Simion *Mălaiu* elucidează etimologia (eliminând posibilitatea ca la baza toponimului să fie apelativul *mălăiște*) și, datorită sufixului colectiv *-ești* adăugat la antroponim, este evident că primul obiect desemnat de acest toponim a fost satul, și nu dealul, cum ar fi putut fi cazul în care etimonul era *mălăiște*. Prin urmare, articolul lexicografic va avea ca element principal oiconimul, de la care se vor fi format, prin polarizare, celelalte toponime amintite mai sus. Aceste toponime ar fi fost prezentate, în celelalte dicționare toponimice românești, strict alfabetic, ca articole separate. Însă abordarea lexicografică sub forma câmpurilor toponimice are avantajul de a surprinde realitatea de pe teren, cu evoluția denominativă în cadrul acestor ansambluri și o claritate a etimologiilor.

Conform teoriei dezvoltate de Dragoș Moldovanu, toponimul primar, care stă la baza formării unui câmp toponimic, este cel mai vechi. Însă penuria documentară nu susține, de foarte multe ori, această situație, pe care o vom exemplifica prin structura denominativă formată în jurul termenului *Comarna*. Documentele și informațiile adunate din diverse surse arată că mai multe obiecte sociogeografice au fost identificate cu toponimul *Comarna* sau cu sintagme ce-l conțin: *Prisaca Comarna* (atestată la 1490), un afluent al râului Jijia, menționat pentru prima dată sub forma sintagmei *Valea Comarnei* (la 1664), zona de la vărsarea acestei ape în Jijia – *Gura Comarnei* (într-un act de la 1717) și hodonimul *Drumul Comarnei* (consemnat relativ recent). Așadar, documentar, cel mai vechi toponim din acest câmp toponimic este *Prisaca Comarna*. Însă o atestare ulterioară a acesteia, într-un document slavon, este exprimată printr-o cvasidefiniție: „prisaca care este la Comarna” DRH, A, III, 507 (a. 1503, slv. pasico °o na Comarn1), ceea ce demonstrează că prisaca a preluat numele altui obiect geografic numit Comarna, lângă care era situată. Precizarea etimologiei ne ajută să stabilim că toponimul primar este hidronimul, fiind vorba de un derivat ucrainean de la antroponimul

Comar (cf. Constantinescu, 1963, p. 247 și Costăchescu, 1943, p. 260) cu sufixul posesiv slav *-na* (evoluat din *-îna*), acordat cu genul entopicului *voda* „apă”.

În urma stabilirii nucleului toponimic, putem avansa o propunere de câmp toponimic care să surprindă realitatea toponimică de pe teren, sub forma următorului articol lexicografic⁴:

„**COMÂRNA** top. pers. I. Hidron. Afl. dr. al r. Jijia, care străbate s. Comarna. ◇ *Valea Comarnei* CAPROȘU, D.I. II, 70 (a. 1664, copie din sec. XIX). ◇ *Pârâul Comarnei* CAPROȘU, D.I. III, 490 (a. 1718, copie de la începutul sec. XIX, în var. *Pârâul Comărnii*). ◇ *Valea Comarna* ATLAS MOLD. (a. 1892). ◇ *Valea Pârâului Comarna* DAVID, C. 105 (a. 1915–1920). ◇ *Comarna* ib. (a. 1920). ◇ *Pârâul Comarna* ib. (a. 1920). – Și: (var.) *Pârâul Comărnii* CAPROȘU, D.I. III, 490 (a. 1718, copie de la începutul sec. XIX); *Valea Comarnii* CAPROȘU, D.I. II, 70 (a. 1664, copie din sec. XIX); *Valea Comârni* CAPROȘU, D.I. X, 434 (a. 1750).

1. P. p o l a r. Fiton. *Prisaca Comarna*. Fostă prisacă prob. lângă p. Comarna. DRH, A, III, 143 (a. 1490, germ. *Bienengarten namens Komarna*, după slv.). ◇ (Într-o cvasi-definiție) „prisaca care este la Comarna” DRH, A, III, 507 (a. 1503, slv. pasico °o na Comarn1).

2. P. d i f e r. Hidron. *Gura Comarnei*. Zona de la vărsare a p. Comarna. CAPROȘU, D.I. III, 481 (a. 1717, copie de la începutul sec. XIX, în var. *Gura Comărnii*).

3. P. p o l a r. Oicon. *Comarna*. S., com. Comarna, j. Iași, aflat pe p. Comarna. CAPROȘU, D.I. III, 112 (a. 1697). ◇ *Comarneni* TTRM, I₄, 57/1 (cca 1716, în translit. *Comareni*). – Și: (def. graf.) *Comarla* ib. I₁, 267/1 (a. 1772); (translit.) *Komarga* ib. I₄, 57/1 (cca 1773).

a. P. d i f e r. Oicon. Împărțit în două ss., deosebite după poziție, în opoz. echipol.:

α. *Comarna de Sus* TTRM, I₁, 266/2 (a. 1832). – Și: (atr. par.) *Comuna de Sus* TTRM, I₁, 267/1 (a. 1889); (var.) *Comarna di Sus* TTRM, I₁, 267/1 (a. 1844).

β. *Comarna de Jos* ib. (a. 1832, în var. *Comarna de Gios*, cu păstrarea afric. *g* în determ.). – Și: (atr. par.) *Comuna de Jos* TTRM, I₁, 267/1 (a. 1889); (var.) *Comarna di Gios* TTRM, I₁, 267/1 (a. 1844).

b. P. p o l a r. Hodon. *Drumul Comarnei*. Drum dinspre s. Costuleni spre s. Comarna. AGRIGOROAIEI, L. 70 (a. 1984).

– Etim.: der. ucr. de la n. pers. **Comar** (CDO 247, COSTĂCHESCU, D.M.Ș. 260) cu suf. sl. posesiv *-na* < *-îna*, acordat cu genul ent. *voda* „apă”. – Forma *Comarneni* (3), refăcută după transliterări vechi, a rezultat din folosirea patrion. în funcție oicon. – După o tradiție pop., se crede că s. „și-a luat numele de la un om numit Comarnic, care din vechime, venind cu o turmă de oi, s-a așezat într-o poiană în mijlocul codrilor ce erau atunci pe aceste locuri” (MDG, II, 574/1)”.

⁴ Redăm aici articolul lexicografic întocmai cum va fi inclus în *Dicționarul toponimic al Moldovei, structural și etimologic* (A-C), folosind abrevierile, siglele și normele de redactare ale acestei lucrări lexicografice.

Schema simplificată a acestui articol lexicografic este următoarea:

I. Hidron. *Comarna*

1. P. p o l a r. Fiton. *Prisaca Comarna*

2. P. d i f e r. Hidron. *Gura Comarnei*

3. P. p o l a r. Oicon. *Comarna*

a. P. d i f e r. Oicon. *Comarna de Sus și Comarna de Jos*

b. P. p o l a r. Hodon. *Drumul Comarnei*

Se poate observa în articolul prezentat *supra* că, în dreptul denumirii fiecărui obiect sociogeografic care face parte din câmpul toponimic analizat, sunt prezentate procesul structural prin care a rezultat numele, forma oficială/actuală, definiția obiectului sociogeografic denotat și, cronologic, diverse echivalente denominative, la final fiind redată și eventuale variante rezultate prin evoluții fonetice, deformări grafice, transliterări ș. a.

4. Dificultăți privind structurarea câmpului toponimic

În unele cazuri, organizarea câmpurilor toponimice poate fi foarte complicată sau cu multiple variante de evoluție, însă redactorul va decide asupra unei structuri care i se pare cea mai apropiată de realitatea lingvistică, istorică și geografică.

Unul dintre articolele lexicografice care vor fi incluse în primul volum al *Dicționarului toponimic al Moldovei, structural și etimologic* este *Clădita*, atestat încă din 1515, într-un document redactat în slavonă: „Dealul de Jos al Clăditeei” (DRH, A, IV, p. 115). La 1630 sunt consemnate toponimele *Clădita* și *Clădita Opcina* (DRH, A, XX, p. 389), ulterior, în secolul al XVIII-lea, *Muntele Clătita Mare* (URICARIUL, IV, p. 257) și apoi multe alte toponime care conțin termenul *Clădita*. Coroborând toate informațiile lingvistice și geografice, din documente și de pe teren, de care dispunem și considerând că etimologia este probabil adjectivul *clădit* „care seamănă cu o căciulă sau cu un stog de fân” (Moldovanu, 2010, p. 164), acordat cu entopicul *bâtcă*, reflectând caracteristicile vârfurilor muntoase *Clădita Mare* (care este un vârf conic; Chiriloaiei, 2011, p. 47) și *Clădita Mică* („are aspect de claie, stog”, este un „munte de forma unui stog de fân” ANCH.), am decis să considerăm că toponimul-nucleu *Clădita*, consemnat în documentul de la 1515, este numele inițial al Vârfului Clădita Mare de astăzi. Culmea pe care se află acest vârf a preluat numele și a fost numită, în timp, *Obcina Clădita* sau *Muntele Clădita*. Ca o consecință a faptului că pe această culme muntoasă există un alt vârf (mai mic ca înălțime, dar având formă similară Clăditei), care a fost atestat cu denumiri precum *Dealul de Jos al Clăditeei* sau *Vârful Clădita Mică*, vârful Clădita a devenit, în uzul localnicilor, pentru a fi marcată clar diferențierea toponimică, *Vârful Clădita Mare*. Schema simplificată a articolului lexicografic a devenit următoarea:

A. Oron. *Clădita* = Vârful Clădita Mare

I. P. e x t. Oron. *Muntele Clădita*

1. P. d i f e r. Oron. *Coasta Clăditei*

2. P. d i f e r. Oron. *Piciorul Clădita*

3. P. d i f e r. Oron. Cele două vârfuri ale Muntelui Clădita, deosebite după mărime:

a. Vârful Clădita Mare

α. P. p o l a r. Fiton. *Pădurea Clădita Mare*

β. P. p o l a r. Fiton. *Poiana Clădita Mare*

γ. P. p o l a r. Fiton. *Țarina Clădita Mare*

b. Vârful Clădita Mică

α. P. p o l a r. *Oicon. *Clădita Mică*

β. P. p o l a r. Fiton. *Poiana Clădita Mică*

γ. P. p o l a r. Fiton. *Țarina Clădita Mică*

4. P. s i n t. Oron. *Clăditele*. Cele două vârfuri considerate împreună.

a. P. p o l a r. Oron. *Între Clădite*

5. P. p o l a r. Hodon. *Pasul din Clădita*

6. P. p o l a r. Hidron. *Pârâul Clăditei*

a. P. d i f e r. Hidron. *Valea Clădita Mică*

7. P. p o l a r. Fiton. *Codrul Clădita*.

Astfel, se poate observa cum în jurul unui toponim s-a dezvoltat un câmp toponimic format din denumiri ale obiectelor sociogeografice dintr-o arie, cu legături clare între ele (cele două vârfuri de forma unui stog au fost deosebite lingvistic prin adăugarea unui determinant, dar atunci când a fost vorba despre ambele, s-a folosit forma de plural *Clăditele*, pădurea, poiana și țarina de lângă Vârful Clădita Mare au preluat numele acestuia, în timp ce satul, poiana și țarina amplasate lângă Vârful Clădita Mică au fost numite, în urma procesului de polarizare toponimică, tot *Clădita Mică* (însoțite, eventual, de apelative care indică obiectul denumit – *sat*, *poiană*, *țarină*).

5. Personal vs descriptiv

După cum am arătat și cu altă ocazie, o problemă întâlnită în procesul redactării la dicționarele toponimice pentru provincia Moldova o reprezintă identificarea tipului personal sau descriptiv al nucleului. Deoarece numeroase antroponime românești s-au format de la apelative, uneori doar atestări documentare pot indica etimonul și, în consecință, tipul descriptiv sau personal al toponimului. De exemplu, fosta denumire a satului *Slobozia* din județul Neamț, *Poieni*, nu s-a format de la entopicul *poiană*, ci de la numele lui Ivan *Poiană*, atestat la 1572 (DIR, A, XVI-III, p. 9). Oiconimul *Movilenii* (din județul Galați) nu este motivat de faptul că oamenii au înființat o așezare lângă o movilă, ci a însemnat inițial „oamenii din satul stolnicului Ioniță *Movilă*” (la antroponim fiind adăugat sufixul colectiv *-eni*). Un caz similar este al denumirii *Dumbrăvenii* (a unei localități din Suceava), derivat de la numele boierului *Dumbravă*, spre deosebire de alte toponime omonime, descriptive, care au însemnat, inițial, „oamenii care locuiau în dumbravă” (v., pentru alte exemple, Prisacaru & Butnaru, 2021, p. 150-151, Prisacaru, 2017, p. 312-313).

În alte situații însă, este dificilă luarea unei decizii care vizează cele două posibilități. De exemplu, în cazul etimologiei toponimului *Ciric*, poate fi vorba de apelativul omonim, de origine turcă, care în Moldova a fost folosit ca măsură pentru suprafețe de teren (egală cu un sfert de pogon) sau o unitate de lungime echivalentă cu un sfert de stângen sau, cum propune cercetătorul Mircea Ciubotaru, poate fi format de la o poreclă *Ciric* (Ciubotaru, 2021, p. 88).

6. Rezolvarea unor probleme privind localizări sau definiții din alte surse

Uneori, redactorii dicționarelor au reușit să corecteze unele erori sau insuficiențe privind toponimele redactate. De exemplu, în TTRM I₁, la oiconimul *Corduneni* se specifică doar: „Presupus nume vechi al s. Cotul Grosului [Bac]. Cf. INDICE (1876), 125, MDG”. Însă, parcurgând o monografie redactată recent, am observat că denumirea *Corduneni* este folosită în cadrul altor toponime din satul Cotul Grosului: *Drumul la Corduneni* = drumul care leagă satul Filipești de satul Cotu Grosului, *Malul de la Corduneni* = teren râpos pe malul Siretului, în dreptul satului Cotu Grosului și *Zăvoiul de la Corduneni* = zăvoi pe malul Siretului, la E de s. Cotu Grosului (Tamba, 2018, p. 162). Deoarece localitatea Cotul Grosului este atestată, fără sincope, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în prezent, iar oiconimul *Corduneni* doar în puține documente de la sfârșitul secolului al XIX-lea și în anchete realizate recent, considerăm că acest oiconim va fi desemnat satul Cotul Grosului, ca o echivalență denominativă, motivată probabil de prezența unor familii venite din localitatea *Cordun* sau din Bucovina (adică de dincolo de *cordon*).

În TTRM I₁, p. 256, pentru oiconimul *Clăpăneștii* se face trimitere la oiconimul Bătineștii, unde *Clăpănești* este considerat o variantă a acestuia din urmă, având ca justificare existența unei singure atestări, într-un zapis de la 1808, „prin care dă căminarului Gheorghe Bogdan, fratele lui Dimitrie Bogdan biv vel Vornic, satul Crețanii și câte jumătate din satele Coșinii și Clăpăneștii, de la ținutul Tutovii, schimb pentru o vie de pe moșia Ciocanii, din același ținut, în dealul Ghelțag” (CREȘT. COL., p. 155); din acest document nu reiese foarte bine amplasarea satului Clăpănești, dar menționarea viei din dealul Ghelțag, în apropierea căruia a existat și satul Bătinești, a condus, probabil, la propunerea acestei echivalențe. Însă satul Clăpănești este atestat și într-un document de la 1587 (DRH, A, VIII, 262), iar editorii volumului îl consideră a fi sat lângă Tomești, comuna Pogana. Prin urmare, s-a recurs la rectificarea erorii, iar cele două oiconime sunt tratate lexicografic separat în *Dicționarului toponimic al Moldovei, structural și etimologic*.

Pentru satul *Blănești*, azi dispărut, localizat de editorii DRH, A lângă Bucești, Galați, a fost propusă o altă situare geografică, anume pe ambele părți ale r. Bârlad, la sud de satul gălățean Munteni, folosindu-se informații din hotarnicele publicate în ANTONOVICI, 1915, p. 255-256 și p. 265-267.

În 1425, unul dintre locurile care sunt numite ca formând hotarele unor sate aflate lângă râul Miletin este „Dumbrava Caprei” (DRH, A, I, p. 87), pe care editorii volumului o amplasează pe teritoriul actualului sat ieșean Coarnele Caprei. Totuși, acest sat se află la circa 10 km de Miletin și este atestat cu denumirea actuală abia la începutul secolului al XIX-lea (TTRM I₁, p. 259); după părerea noastră este puțin

probabil să fie o legătură între cele două toponime, luând în considerare amplasarea diferită și faptul că Dumbrava Caprei este menționată o singură dată, la o distanță de 400 de ani față de prima consemnare a satului despre care discutăm aici, așa încât acest toponim nu a fost integrat în câmpul toponimic. Originea denumirii localității Coarnele Caprei este încă neclară. Excludem legătura cu fructele de corn, pentru că toate denumirile de acest fel pleacă de la numele arborilor, nu al fructelor; cercetătorul Mircea Ciubotaru ne-a comunicat că ar proveni de la denumirea unei fântâni, care probabil era „împodobită” cu niște coarne de capră, cu rol de totem⁵; în același timp, trebuie să luăm în considerare că nu este exclus să fie vorba de numele unui fost proprietar *Capri*, mai ales că la începutul secolului al XX-lea este consemnat în documente un Hean Kapri (Direcția funciară), poate un urmaș al celui care va fi avut un mic teren numit *Cornul lui Capri*⁶. În timp, nemaifiind cunoscută motivația toponimului, s-a ajuns la forma *Coarnele Caprei*, care avea astfel un înțeles pentru vorbitor.

7. Concluzii

După cum am arătat mai sus, foarte pe scurt, dicționarele structurale redactate la Departamentul de toponimie din cadrul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași, reprezintă o sursă continuă de provocări, pentru că acest tip de lexicografie toponimică „încearcă să plaseze numele de loc în contextul originar istoric, lingvistic, social, acela din momentul apariției sale”, iar „prelucrarea materialului pe câmpuri toponimice, îi permite să dea seamă și de utilizarea numelor de locuri în comunitate în diacronie, cu alte cuvinte să surprindă dezvoltarea și evoluția acestor câmpuri. Așadar, prelucrarea de acest tip a informațiilor încearcă să recupereze întreaga valoare lingvistică, istorică, geografică, culturală a numelor de locuri” (Cojocaru, 2023, p. 78-79).

Referințe bibliografice

1. ANTONOVICI, Ioan. *Documente bârlădene*. Vol. III, Bârlad: Tip. N.P. Peiu, 1915.
2. BUTNARU, Daniela *et al.* Micul dicționar toponimic al Moldovei, structural și etimologic – o nouă abordare lexicografică. În: *Name and Naming. Proceedings of the third international conference on onomastics, Baia Mare, 1-3 septembrie 2015*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2015, p. 457-467; 3_5_Butnaru_Daniela_ICONN_3.pdf (onomasticafelecan.ro).
3. CIUBOTARU, Mîrcea. „Misterele” onomastice ale Iașilor. Vol. II, București & Heidelberg: Dark Publishing & Herlo Verlag UG, 2021, 358 p.
4. COJOCARU, Vlad. Recenzie la *Dicționarul toponimie al României. Oltenia (DTRO)*, vol. I-III. În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*. 2002-2003, tom. XLII-XLIII, p. 224-227 (<http://alil.academiaromana-is.ro/wp-content/uploads/2012/05/critica2.pdf>).

⁵ Totuși, un astfel de obicei popular nu este cunoscut.

⁶ Unul din sensurile substantivului *corn* este „colț, unghi, ungher, capăt, margine”, conform DA (s.v. *corn*, p. 798), de unde extragem și două exemple: „Un corn de loc ce l-au lăsat dumnealui Toma Luca (a. 1741). URICARIUL, XXI 328/5. În cornul pădurii... cireș (a. 1755). ib. XXV 160/1”.

5. COJOCARU, Vlad. Toponimia ca tezaur lingvistic și patrimoniu cultural. În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, tom. LXIII, 2023, p. 71-84 (http://alil.academiaromana-is.ro/wp-content/uploads/2024/01/ALIL_2023_4_Cojocaru.pdf).
6. CONSTANTINESCU, N.A. *Dicționar onomastic românesc*, București: Editura Academiei, 1963
7. CREȘT. COL. = Biblioteca Academiei Române, *Creșterea colecțiilor în anul 1911*. București: Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea, Librăria Națională, 1912.
8. DA = *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I, partea II (Litera C). București: Tipografia Ziarului „Universul”, 1940 (<https://dlr1.solirom.ro/>)9.
DIR, A = *Documente privind istoria României. A. Moldova*. București: Editura Academiei, 1951–1957.
10. DIRECȚIA FUNCİARĂ = Arhivele Naționale din București, Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Direcția funciară, inv. 465, dosar nr. 195.
11. DRH, A = *Documenta Romaniae Historica*. Vol. I-XXVII, București: Editura Academiei, 1975-2006.
12. MOLDOVANU, Dragoș. *Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului MOLDOVA)*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010.
13. PRISACARU, Ana-Maria. Etimologii toponimice între istorie, geografie și lingvistică. Note pe marginea MDTM. În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, tom LVII, 2017, p. 311–316 (<http://alil.academiaromana-is.ro/wp-content/uploads/2019/03/ANA-MARIA-PRISACARU-Etimologii-toponimice-%C3%AEntre-istorie-geografie-%C5%9Fi-lingvistic%C4%83.-Note-pe-marginea-MDTM-.pdf>).
14. PRISACARU, Ana-Maria. Configurarea câmpurilor toponimice de tip polarizant ilustrată prin exemple din TTRM, II_{1,2}/ The configuration of polarizing toponymic fields illustrated by examples from TTRM, II_{1,2}. În: *Diacronia*. 2018, 8 (doi:10.17684/i8A117ro; doi:10.17684/i8A117en).
15. PRISACARU, Ana-Maria, BUTNARU, Daniela. On the Challenges of a Dictionary of Toponymy. În: *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie*. 2021, anul XIV, nr. 1-2, p. 145-157 (https://www.revistascol.ro/images/site_ro/2021/DOI/6_butnaru.pdf).
16. TAMBA, Elena Isabelle. *Povestea unor locuri. Monografia toponimică a comunei Filipești, județul Bacău*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018.
17. TTRM I_{1,2} = *Tezaurul toponimic al României. Moldova*. Volumul I. *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772–1988)*, Partea 1 și Partea a 2-a (coordonatorul seriei Dragoș Moldovanu). București: Editura Academiei Române, 1991-1992.
18. TTRM, II_{1,2} = *Tezaurul toponimic al României. Moldova*. Volumul II: *Micul dicționar toponimic al Moldovei, structural și etimologic*. Partea 1. *Toponime personale* și Partea 1 2-a. *Toponime descriptive* (autori Daniela Butnaru, Vlad Cojocaru, Dinu Moscal, Ana-Maria Prisacaru; coordonator Dragoș Moldovanu). Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014 și 2021.